

УДК 37.947.930 (477)

Тетяна Бундюченко,
ORCID iD 0000-0001-9503-8973
кандидат історичних наук, доцент кафедри
філософії освіти, теорії й методики
суспільствознавчих предметів
Миколаївського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
вул. Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна
tetjana.bundjuchenko@toipro.mk.ua

БОГДАНІВСЬКА ШКОЛА АРКАСА – УНІКАЛЬНА ПОДІЯ В ІСТОРІЇ МИКОЛАЇВЩИНИ

У статті висвітлено питання про організацію М. М. Аркасом української школи в селі Богданівка. Цей заклад освіти став визначним явищем для історії Миколаївщини. У час усіяких утисків усього українського відкрити Богданівську школу було справою нелегкою, але надзвичайно важливою для пробудження національної свідомості місцевого населення та країни в цілому. Звичайно, що процес відкриття української школи Миколою Аркасом був нелегким. Крім того, що треба було отримати офіційний дозвіл, не менш важливо було знайти вчителя, який би зміг викладати українською мовою. Та й із підручниками для учнів проблема була не меншою. Тільки завдяки наполегливості та працьовитості Миколи Миколайовича Аркаса вдалося здійснити задумане. Школа працювала. Результатом функціонування школи були задоволені всі: і сам М. Аркас, про що неодноразово писав у листах своїм друзям та знайомим, і учні, і батьки, які вперше з уст дітей чули твори українських письменників. Але, на жаль, через доноси місцевого священника дуже скоро Богданівську школу закрили. Незважаючи на досить короткий період роботи української школи в Богданівці, вона справила неабиякий вплив на подальший культурно-освітній поступ Миколаївщини.

Ключові слова: Богданівка, «Історія України-Русі», культурно-освітній поступ, національно-культурне відродження, М. М. Аркас, українська школа.

@ Бундюченко Т. В., 2020

Вступ. Микола Миколайович Аркас – різнобічно обдарована особистість із високим ступенем освіченості, невичерпною творчою енергією. Його називають людиною авангардного типу мислення другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Завдяки багатогранним якостям, умінням, талантам, а також плідній культурній, науково-просвітницькій і благодійній праці він посів вагоме місце в історії України й залишив по собі спадщину, яка заслуговує на докладне осмислення та вивчення.

Мета статті – висвітлити факти про українську школу Аркаса в Богданівці як унікальну подію в історії Миколаївщини.

Завдання статті полягають у розкритті регіональних особливостей національно-культурного відродження початку ХХ століття на прикладі діяльності української школи на Миколаївщині.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Про науково-просвітницьку творчість та діяльність Миколи Миколайовича Аркаса є багато досліджень (Жадько В., 2003, Шкварець В. П., 2002; Березовська Т. В., 1992), але вони здебільшого розкривають один із аспектів життя чи діяльності самого Миколи Аркаса або всієї його родини. Найбільший внесок у вивчення життя та діяльності М. М. Аркаса

зробив миколаївський учений В. П. Шкварець (Шкварець В. П., 2002). У своїх наукових дослідженнях науковець багато уваги приділяв розкриттю різнобічної обдарованості особистості Миколи Аркаса. Також у згаданій праці В. П. Шкварець наголошує на важливості відкриття Аркасом школи з українською мовою викладання в Богданівці. Питання про Богданівську школу М. М. Аркаса висвітлювалось у наукових розвідках побіжно. Основу джерельної бази означеної проблематики становлять архівні документи та наукові розвідки Миколаївського краєзнавчого музею. Отже, незважаючи на наявність досить потужної джерельної бази про життя та діяльність Миколи Миколайовича Аркаса, питання про Богданівську школу залишається мало дослідженим.

Виклад основного матеріалу. Микола Миколайович Аркас – представник аристократичної, вельможної родини, шанованої на Півдні України. М. М. Аркас, як інші члени його родини, посідав важливе місце серед тогочасної української інтелігенції Півдня України. Головною справою для чоловіків у родині була військова служба. Але Миколу Миколайовича вона не цікавила, адже Аркас був митцем, воїном на полі національно-культурного просвітництва.

Становище високопоставленого службовця та державного чиновника значно ускладнювало його життя. Керівництву не подобалася так звана «українофільська» діяльність Миколи Миколайовича. Зокрема, засуджувалося його спілкування з простим людом та кобзарями в селах Богданівка та Христофорівка, бентежив зовнішній вигляд Аркаса, який часто одягався в український народний одяг.

Важливим джерелом натхнення для творчості М. М. Аркаса була його сім'я та дім. Крім батька та матері, Микола Аркас отримував натхнення від дружини Ольги. Ольга Іванівна повністю поділяла погляди і підтримувала діяльність чоловіка, завжди була його щирим другом. Свідченням тому став власноручний надпис Аркаса на першому клавірі опери «Катерина»: «Присвята любій, незабутній жінці моїй Олесі» (Шкварець В. П., 2002, с. 23).

У спадок від матері Микола Микола-

йович отримав маєток у селі Богданівка. У 1905 р. він вирішив відкрити там українську початкову школу для сільських дітей. Наприкінці 1905 р. Микола Аркас писав у листі Василю Степаненку про свій задум відкрити власну українську школу в селі Богданівка замість колишньої, яка була відкрита ще у 1860 р. батьками Аркаса (Державний архів Миколаївської області, Ф. 468, оп. 1, спр. 7).

Із того часу М. М. Аркас шукав можливості для отримання офіційного дозволу на відкриття такого закладу і мріяв, щоб школа стала легальною і ніхто би не прискіпувався до факту її існування, до вчителя чи учнів (Шкварець В. П., 2002, с. 74).

Але на шляху до відкриття української школи в русифікованому Півдні України було чимало перешкод. Зокрема проблемою виявилось знайти такого вчителя, який би погодився вчити дітей українською мовою. Крім того необхідно було підібрати українські підручники для навчання замість російських.

На жаль, М. М. Аркасу не вдалося отримати офіційний дозвіл на відкриття української школи в Богданівці та й учителя довго не було. Проте найважливішою проблемою залишалися підручники. Тоді Аркас приймає безпрецедентне рішення – відкрити школу неофіційно.

У жовтні 1906 р. у визначений день у приміщенні школи зібралися діти, батьки, односельці та священник. Школа розпочала роботу.

М. М. Аркас дуже радів відкриттю цієї школи. Учитель школи Грачов, описуючи стан Миколи Миколайовича, порівнював його зі станом маленької дитини, який купили гостинець. Але наголошував, що радість Аркаса була вдсятеро більшою. М. М. Аркас покладав великі надії на Богданівську школу, мріяв, що вона стане початком української школи в цілій державі (Жадько В., 2003, с. 243).

Богданівська школа функціонувала успішно. Заняття проводилися лише українською мовою. Діти швидко і легко засвоювали навчальний матеріал. В українській школі Миколи Аркаса вивчали читання, письмо, арифметику і Святе письмо.

Радіючи з невеликих успіхів існуван-

ня української школи в Богданівці, М. Аркас у листі до М. Кропивницького писав про чудові результати роботи школи. Він наводить приклад про те, що до різдвяних свят діти все навчилися читати при тому, що раніше до Великодня вони заледве могли розібратись у тому, що їх вчать. Крім того, Микола Миколайович наголошував, що діти вчаться українському залюбки і дуже важливо, що їхні батьки задоволені від результатів (Жадько В., 2003, с. 246).

Також про стан справ у школі у 1908 р. Аркас писав в одному з листів до Василя Доманицького, хизуючись тим, що діти вже третій рік навчаються за українськими книжками. Жодної книги російською мовою в школі немає. Також Микола Аркас зауважив у листі, що навчання українською в Богданівській школі продуктивне, діти легко сприймають учителя, із захопленням та без особливих труднощів переказують вірші, байки або прочитаний матеріал своїми словами (Державний архів Миколаївської області, ф. 468, оп. 1, спр. 7).

Дуже швидко українська школа М. М. Аркаса в Богданівці стала центром культурного розвитку села. Учитель школи Грачов, згадуючи про свята у школі, вказує що в них брали участь майже всі учні. Вони читали твори Тараса Шевченка, байки Лєоніда Глібова в особах та ін. Учитель наголошує та тому, що діти були різного віку і згадує про п'ятирічну дівчинку, яка читала напам'ять байку. На шкільних святах були присутні батьки учнів та інші селяни. Кожне свято було емоційно насиченим та викликало відчуття гордості та радості як у батьків, так і в Миколи Аркаса (Матеріали науково-збиральницьких експедицій Миколаївського краєзнавчого музею, Вс.д. – 4205, 1992).

Діяльність Миколи Аркаса, зокрема функціонування української школи, справили значний вплив на пробудження національної свідомості мешканців села. Так, селяни Богданівки зібрали кошти на пам'ятник Т. Г. Шевченкові. Микола Аркас звернувся до редакційної колегії газети «Рада» з проханням повідомити про цей вияв національної свідомості селян для того, щоб громади інших сіл на зразок мешканців села Богданівка пожертвували

невеликі кошти на будівництво пам'ятника Тарасові Шевченку (Фонди Миколаївського обласного краєзнавчого музею, КВ – 2565). У випуску газети «Рада» за 6 травня 1907 р. надрукована невелика замітка про цей подвиг богданівців.

Загалом селяни Богданівки відрізнялися активною громадянською позицією. Про це свідчить і той факт, що вони з власної ініціативи передплачували такі українські газети, як «Громадська думка», «Рада», «Рідний край».

Такий стан речей дуже радував М. М. Аркаса. У 1906 р. він написав листа до редакції газети «Рада», у якому описав свої почуття від того, що росте самосвідомість народу, що він (народ) нарешті прокидається. Також у листі Аркас висловив свої надії на світле майбутнє рідної неньки України (Чикаленко Є. Х., 2003, с. 164).

У період функціонування української школи в Богданівці у М. Аркаса визріла думка написати для дітей підручник з історії України.

Робота над рукописом тривала протягом кількох років, за цей час М. Аркас глибоко ознайомився з документальними джерелами, друкованим доробком таких професійних істориків, як Боплан, Рігельман, Бантиш-Каменський, М. Грушевський, Д. Яворницький та ін. Його епістолярій цього періоду свідчить про те, як ретельно він підбирав репродукції портретів історичних діячів, ілюстрації до історичних подій, як відповідально апробував свій рукопис. Редагувати рукопис своєї «Історії» Микола Аркас довірив відомому публіцисту, історику, науковому редактору першого повного видання «Кобзаря» Т. Г. Шевченка Василеві Доманицькому (Бундюченко Т. В., 2015, с. 66).

Після написання рукопису книги М. Аркас намагався залучити меценатів до її видання, але йому це не вдалося, тому Микола Миколайович змушений був самостійно покривати грошові видатки на книгу. Для цього М. М. Аркас позичив велику суму – 10 тисяч карбованців. Цей борг важким тягарем висів на родині Аркаса аж до його смерті.

Зрештою відредагований рукопис «Історії України-Русі» було передано до

Петербурзької друкарні «Общественная польза». Книга вийшла з друку накладом у 7 тисяч. Увесь тираж «Історії України-Русі» М. М. Аркаса розійшовся протягом декількох місяців 1908 року.

Українська громадськість в основному позитивно відгукнулася на вихід у світ популярного видання історії України. Так, у листах відомих українських культурних діячів часів Миколи Аркаса – Б. Грінченка, В. Степаненка, М. Кропивницького, Є. Чикаленка, А. Ніковського – є одна спільна думка: видання про історію українського народу такого формату було необхідне, оскільки готувало читача до сприйняття спеціальних праць з історії. Редактор газети «Рада» Євген Чикаленко в одному з листів до Миколи Аркаса наголосив, що виданням популярної книги з історії він зробив значний внесок. Він поставив книгу Аркаса в рейтингу впливу на національну свідомість українців другою після «Кобзаря» Т. Шевченка. Важливим є той факт, указував Є. Чикаленко, що тираж книги дуже швидко розкупаються. Це свідчить про неабиякий інтерес народу до своєї історії, про любов до рідного краю (Чикаленко Є., 2003, с. 172).

Так Микола Аркас усіляко сприяв успішній діяльності української школи в Богданівці. Він не лише фінансово утримував школу, але й всіляко сприяв національно-культурному розвитку місцевого населення зокрема та країни в цілому. Богданівська школа Аркаса стала визначною культурною подією в житті Миколаївщини.

Проте українська школа Аркаса в Богданівці проіснувала недовго. Настоятель церкви в Богданівці доніс місцевій адміністрації про «крамольні вчинки» Миколи Аркаса, про те, що в розмовах із селянами Микола Аркас дозволяє говорити про те, що ми офіційно не маємо своєї історії та не повинні ховати в собі національні почуття. Крім того священника обурювало, що в школі не було підручників Закону Божого українською мовою, а лише церковнослов'янською. Крім того в доносі він

наголошував на тому, що в Богданівській школі зовсім відмовляються від викладання цієї дисципліни, бо набагато більше часу приділяють вивченню творів українських письменників (Жадько В., 2003, с. 249).

У результаті таких дій священника губернатор Зацаренний запросив Аркаса до себе на розмову. Після цієї зустрічі Микола Миколайович Аркас зрозумів, що школу в Богданівці врятувати не вдасться. Навесні 1908 р. він пише до В. Степаненка про те, що після Великодня в Богданівку приїжджав становий, щоб узяти пояснення від Аркаса про те, яким чином він відкрив українську школу в селі. Крім того він узяв розписку від учителя, що той надалі не буде вчити дітей по українських книжках. Школу до з'ясування всіх обставин закрили (Державний архів Миколаївської області, ф. 468, оп. 1, спр. 7).

Усі клопотання Аркаса про необхідність та важливість збереження української школи залишилися марними. Він просив, щоб дозволили існування школи на будь-яких умовах. Йому було дуже жаль 40 селянських дітей, які залишаться взагалі без школи (Шануючи пам'ять патріота України, 1997, с. 183). Але це не дало жодних результатів. Школу закрили назавжди.

Закриття української школи в Богданівці стало трагедією для Миколи Аркаса. Він важко переживав цю подію. Як згадував учитель Грачов, Аркас дуже важко переживав закриття школи, навіть плакав. Для того, щоб зберегти хоч маленьку частину досягнутого, він наказав роздати всі українські книжки з бібліотеки школи дітям та дорослим села Богданівка (Шкварець В. П., 2002, с. 201).

Висновки. Отже, українська школа в Богданівці стала унікальною подією в історії Миколаївщини. Цей заклад став центром культурного життя села. Таких успіхів можна було досягти лише завдяки наполегливій роботі Миколи Аркаса. Науково-просвітницька творчість і діяльність М. М. Аркаса, його активна життєва позиція стали головною рушійною силою ро-

звитку української школи на Миколаївщині. Відповідальність, чесність, порядність, почуття честі та гідності, патріотизму стали головними чеснотами не лише самого Аркаса, але й вихованців української школи в Богданівці. Зважаючи на тогочасні утиски всього українського, функціонування Богданівської школи Аркаса можна вважати унікальним явищем у національно-культурному житті Миколаївщини.

Перспективи подальших дослід-

жень. Непересічна особистість Миколи Аркаса, його життя та діяльність дають можливість для подальших досліджень, пов'язаних із унеском самого Миколи Миколайовича та представників його родини в національно-культурний поступ Миколаївщини, пробудження національної свідомості українців для розбудови незалежної української держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркас М. Історія України-Русі / М. Аркас. – Вступне слово і коментарі В. Г. Сарбея. – К. : Вища школа, 1990. – 456 с.
2. Бундюченко Т. В. Українська школа Миколи Аркаса // Т. В. Бундюченко. – Scientific and practical edition: Vienna, Austria, 27 July 2015. Publishing Center of The International Scientific Association «Science & Genesis». – 2015. – С. 65–68 – Prague, Czech Republic.
3. Державний архів Миколаївської області – Ф. 468: Аркас Микола Миколайович – український композитор, голова товариства «Просвіта». Оп. 1. – Спр. 2, 18 арк.; Спр. 7. Письма редактора книги «История Украины-Руси» Доманицкого В. Н. Аркасу Н. Н., 123 арк. – Спр. 7.
4. Жадько В. Грек із душею українця / В. Жадько. – К., 2003. – С. 279.
5. Матеріали науково-збиральницьких експедицій Миколаївського краєзнавчого музею. – Вс.д.-4205. Спогади про родину Аркасів мешканців села Стара Богданівка Миколаївського району Миколаївської області // Матеріали експедицій МКМ – [Упорядник старший науковий співпрацівник Березовська Т. В.]. – Жовтень 1992 р.
6. Фонди Миколаївського обласного краєзнавчого музею. Записки М. М. Аркаса про с. Стара Богданівка Миколаївської області. – КВ – 2565.
7. Чикаленко Є. Х. Спогади (1861–1907) / Є. Х. Чикаленко. – К. : Темпора, 2003. – 470 с.
8. Шануючи пам'ять патріота України. Документи і матеріали про життя та діяльність М. М. Аркаса. – Миколаїв, 1997. – 320 с.
9. Шкварець В. П. Микола Миколайович Аркас: Життя. Творчість. Діяльність / В. П. Шкварець. – Миколаїв – Одеса, 2002. – 254 с.

БОГДАНОВСКАЯ ШКОЛА АРКАСА – ВЫДАЮЩЕЕСЯ ЯВЛЕНИЕ В ИСТОРИИ НИКОЛАЕВЩИНЫ

*Бундюченко Татьяна,
кандидат исторических наук,
доцент кафедры философии образования,
теории и методики обществоведческих предметов
Николаевский областной институт
последипломного педагогического образования
ул. Адмиральская, 4-а, 54001, г. Николаев, Украина
tetjana.bundjuchenko@moippro.mk.ua.*

В статье освещен вопрос об организации Н. Н. Аркасом украинской школы в селе Богдановка. Это учебное заведение стало выдающимся явлением в истории Николаев-

скої області. Во времена всяческих ущемлений всего украинского открыть Богдановскую школу было делом нелегким, но чрезвычайно важным для пробуждения национального сознания местного населения и страны в целом. Конечно же, процесс открытия украинской школы был нелегким. Кроме того, что нужно было получить официальное разрешение, не менее важно было найти учителя, который бы смог преподавать на украинском языке. Да и с учебниками для учеников проблема была не меньше. Только благодаря настойчивости и трудолюбию Николая Николаевича Аркаса удалось воплотить задуманное. Школа заработала. Результатом функционирования школы были довольны все: и сам Н. Аркас, о чем не единожды писал в письмах своим друзьям и знакомым, и ученики, и родители, которые впервые из уст детей слышали произведения украинских писателей. Но, к сожалению, из-за доносов местного священника очень скоро Богдановскую школу закрыли. Несмотря на сравнительно короткий период функционирования украинской школы в Богдановке, она произвела необычайное влияние на дальнейший культурно-образовательный прогресс Николаевщины.

Ключевые слова: Богдановка, «История Украины-Руси», культурно-образовательный прогресс, национально-культурное возрождение, Н. Н. Аркас, украинская школа.

BOGDANIVKA SCHOOL BY ARKAS – REMARKABLE PHENOMENON FOR HISTORY OF MYKOLAIV REGION

Bunduchenko Tetyana,
candidate of historical sciences,
associate professor of the Department of philosophy
of education, theory and methodology of social studies,
Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute,
4-a Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine,
viktoriya.stoykova@moippo.mk.ua

The article is concerned with the issue of the organization of the Ukrainian school in Bogdanivka village by Mykola Arkas. This educational institution has become the remarkable phenomenon for history of Mykolaiv region. At the time of the oppression of all Ukrainian, the foundation of the Bogdanivka School was not an easy task, but it was extremely important for awakening the national consciousness of the local population and the country in general. Of course, the process of foundation of the Ukrainian school by Mykola Arkas was complicated. Besides the necessity of obtaining official permission, it was equally important to find a teacher who could teach in Ukrainian. There was also a problem with textbooks for learners. Only thanks to the persistence and diligence of Mykola Mykolayovych Arkas it was possible to realize the plan. The school had started working. Everyone was satisfied with the result of the functioning of the school: M. Arkas, and he often wrote about it in letters to his friends and acquaintances; and students; and parents, who listened the works of Ukrainian writers from children for the first time. But unfortunately, due to the denunciations of the local priest, the Bogdanivka school was closed very soon. Despite the rather short period of working of the Ukrainian school in Bogdanivka, it has a considerable influence on the further cultural and educational progress in Mykolaiv region.

Keywords: Bogdanivka, cultural and educational progress, «History of Ukraine-Rus», Mykola Arkas, national and cultural revival, Ukrainian school.

REFERENCES

1. Arkas, M. *Istorija Ukrainy-Rusi. Vstupne slovo i komentari* V. H. Sarbeia (1990). [History of Ukraine-Russia. Introductory word and comments of V. G. Sarbey]. K.: Vyshha shkola (ukr).
2. Bundjuchenko, T. V. (2015). *Ukrajinsjka shkola Mykoly Arkasa* [Mykola Arkas Ukrainian School]. *Scientific and practical edition*: Vienna, Austria, 27 July 2015.– Prague, Czech Republic: Publishing Center of The International Scientific Association «Science & Genesis», 65– 68 (ukr).
3. Chykalenko, Je. Kh. (2003). *Spoghady (1861–1907)* [Memoirs (1861–1907)]. K.: Tempora (ukr).
4. Derzhavnyj arkhiv Mykolajivskoj oblasti – F. 468. *Arkas Mykola Mykolajovyč – ukrajinsjkyj kompozytor, gholova tovarystva «Prosvita»* [Arkas Mykola Mykolajovyč – Ukrainian composer, chairman of the Prosvita society]. Op. 1. – Spr. 2, 18 ark.; Pis'ma redaktora knigi «Istorija Ukrainy-Rusi» Domanickogo V. N. Arkasu N. N. [Letters from the editor of the book «History of Ukraine-Rus» Domanitsky V. N. Arkas N. N.,], – Spr. 7. 123 ark. [State Archives of the Mykolaiv Region – F. 468]. (ukr).
5. Fondy Mykolaivskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu. Zapysky M. M. Arkasa pro s. Stara Bohdanivka Mykolaivskoi oblasti. – KV – 2565 [Funds of the Nikolaev regional museum of local lore. Notes of MM Arkas about the village. Stara Bogdanovka of the Nikolaev area. KV – 2565] (ukr).
6. Materialy naukovy-zbyralnytskykh ekspedytsii Mykolaivskoho kraieznavchoho muzeiu. – Vs.d.-4205. *Spohady pro rodynu Arkasiv meshkantsiv sela Stara Bohdanivka Mykolaivskoho raionu Mykolaivskoi oblasti // Materialy ekspedytsii MKM* [Uporiadnyk Starshyi naukovyi spivpratsivnyk Berezovska T. V.] Zhovten 1992 r. [Materials of scientific and collection expeditions of the Nikolaev museum of local lore. – Vs.d.-4205. Memoirs of the Arkas family of the inhabitants of the village of Stara Bogdanovka, Mykolaiv district, Mykolaiv region. Materials of MKM expeditions [Compiler Senior Research Fellow Berezovska TV], – October 1992 (ukr).
7. *Shanuiuchy pamiat patriota Ukrainy. Dokumenty i materialy pro zhyttia ta diialnist M. M. Arkasa* (1997). [Honoring the memory of the patriot of Ukraine. Documents and materials about the life and work of MM Arkas]. Mykolajiv (ukr).
8. Shkvarecj, V. P. (2002). *Mykola Mykolajovyč Arkas: Zhyttja. Tvorchistj. Dijalnistj* [Mykola Mykolajovyč Arkas: Life. Art. Activity]. Mykolajiv – Odesa (ukr).
9. Zhadjko, V. (2003). *Ghrek iz dusheju ukrajincja* [Greek with the soul of a Ukrainian]. K. (ukr).